

Гергьовден – празникът, който обединява носителите на етнокултурни различия

Йосиф Нунев

Педагогически колеж към Великотърновския университет
Имейл: inunev@abv.bg

Астракт: В статията са представени особеностите на празника Гергьовден и са установени етно-културните различия, както и обединяващите елементи.

Ключови думи: Свети Георги, Гергьовден, празник, етно-културни различия, общи елементи.

Gergyovden is the holiday which that unites the bearers of ethno-cultural differences

Yosif Nunev

Pedagogical Colleague – Tarnovo University
E-mail: inunev@abv.bg

Abstract: The paper presents the futures of Gegryovden as a holiday, ethno-cultural differences as well as the common elements.

Keywords: St. George, holiday, Gergyovden ethno-cultural differences, common elements.

1. Въведение

Гергьовден е традиционен празник, който бележи началото на лятото и новата стопанска година. Той е един от най-тачените празници – както от християни и мюсюлмани, така и от българи, турци и роми.

Християните почитат паметта на великомъченик Свети Георги Победоносец – покровител на войската и на овчарите и стадата. Роден в Кападокия, с висок военен чин, посечен заради Христа във времето на Диоклетиан [1].

Сред мюсюлманското население в България този ден се нарича Хъдърлез и е свързан с легендата за двамата братя Хъдър и Илияз – покровители на хората, животните и плодородието.

В различните краища на страната празникът има различни нюанси, но най-често общото, което свързва християни и мюсюлмани е, че на 6 май и едните и другите стават рано, преди изгрев слънце и отиват в гората билки и търговско цвете да берат. По пътя се въргялят в росната ливада за здраве, да са свежи като тревата. И християни, и мюсюлмани откъсват дрянови клонки, за да ги сложат на вратата, на гърба и кръста за здраве. Пали се огън пред къщата, за да не идват змии. Не се работи, приготвят се най-различни ястия.

След обяд е време за люлката – избират се място и старо дърво, на което се прави много здрава люлка (може и няколко да се направят). Събират се всички от селото. Момчетата,

които харесват някоя девойка могат да я люлеят. Обичаят изисквал още всеки да се претегли на гергьовския кантар, закачен на здраво клонесто дърво. Една по-възрастна жена започва да нарежда: да се роди едро (зърно) жито, да има много зеленчуци, да са живи и здрави всички на село и т.н. Вечер всеки се прибира вкъщи на печено агне. И християни и мюсюлмани вярват, че на този ден горските извори лекуват болести, но само преди изгрев слънце. Затова на този ден мнозина се стичат към изворите, около които оставят дрехите на болните, като с това смятат, че символично се освобождават от болестите, които мъчат техните родственици. Мюсюлманите вярват, че през годината двамата братя Хъдър и Илияз се движат винаги в противоположна посока – ако единият върви на изток, другият хваща на запад, ако единият е на север, другият държи юга. Това правят, за да помагат на хората от различните краища. Мюсюлманите вярват, че те са невидими, но понякога се явяват в човешки образи и искат помощ. Горко им на тези, които не се отзоват на тяхната молба. Двамата братя се срещат на богата трапеза само на този ден в годината, за да разкажат за своите дела и с какво са помогнали на хората [2]. Ромското население също празнува Гергьовден. В ромските приказки [3] се разказва за един цар, който решил да изтреби ромите, като пуснал сред тях изгладнелия си триглав змей. Помолили се ромите на Господ да спре змея. Господ се смилил над тях и им изпратил Свети Георги да убие страшната напаст. Ето защо и до ден днешен и най-бедният ром спестява пари да купи агънце и семейството му да го принесе жертва в чест на Свети Георги – Спасителят. Всички се обличат с нови дрехи. Целият род се събира на едно място и се празнува заедно. Музиката, танците и веселието са елементите, които най-много отличават ромите. По-младите ходят при по-възрастните. Празникът продължава три дни и три нощи.

2. Ламята в митологията на българи и роми

В митологията на много народи често се срещат змейове, лами, хали и дракони. Понякога те мислят и говорят като хората и вършат добрини за тях, но по-често сеят страх и ужас, смърт и разрушение.

Ламята в българските приказки има три, седем или девет глави. Тя краде златни ябълки, изяжда най-личните моми и момци в царството, излиза от морските дълбини, за да сее ужас и разрушение [3].

Змеят е този ромски митологичен образ, благодарение на който Свети Георги е обявен за Спасител. При ромите хвъркатото чудовище е триглав змей, който умее да подбира своите жертви. След месец на сол и вода той е готов да погълне целия ромски род. Оцелелите, но обречени роми в своето отчаяние се обръщат към Господ да спре змея, за да има кой да изплете кошове за плодовете на земята; да накара тепсиите да светят, за да е свят хлябът в тях; да се разтворят сърцата на хората, за да влезне самият Господ в тях [4].

Но винаги, и при българи и при роми, змеят/ламята си намира майстора [5]. Когато отчаянието е обзело всички, защото ламята е изяла най-личните моми в царството. Останала е само една – царската дъщеря, най-личната хубавица на царството – опората и надеждата на това царство за по-добър живот. И когато земята потрепва под краката на приближаващата ламя, изведнъж насреща ѝ се изправя най-личният, най-безстрашният юнак на този свят – единственият представител на човешкото племе, който може да спре страшната напаст. Юнакът нито за миг не се поколебава да влезне в неравната битка, макар че красивата девойка го моли със сълзи на очи да я остави на ламята.

В ромската митология свирепият змей унищожава всички – мъже, жени, деца и старци – не пожалва никого страшният звяр и е на път да погуби всичките роми. Самият Господ чува воплите на умиращите хора и изпраща най-личният си небесен юнак, Свети Георги, за да спре страшната напаст.

Три дни и три нощи се води страшната битка, епична и чутовна, но за щаствие доброто побеждава злото – юнакът побеждава ламята и трите и глави лежат безжизнено в краката му. Най-личната мома е спасена, от изворите отново тече вода, почернелите ниви зеленят, птичките пак радостно чуруликат, а слънцето се смее от небето.

Това е празникът на нашите деди от стари времена, та до днес в прослава на онзи личен юнак, който победил ламята и спасил най-личната мома в царството – последната надежда на хората в него. Приветствали с танци и песни зародилия се отново живот, принасяли агънца в жертва в чест на Свети Георги – Спасителят на ромите.

Славят го и днес и е единственият празник у нас, който се почита и от българи, и от турци, и от роми, от християни и от мюсюлмани. Празникът има много имена - Гергьовден, Гергевден, Гюргювица и още: Хедерлез, Едерлез, Хъдърлез, Ерделез. Но е един и същ, както е една и съща радостта на хората от победилата пролет и настъпващото лято.

Българските роми празнуват като в приказките – цели три дни и три нощи Гергьовден, най-често под звуците на „Ерделези” – прекрасният химн на балканските роми – станал достояние на другите народи във филма „Циганско време” на Емир Костурица и сполучливо аранжиран от Горан Брегович. Песента е за балканските роми, които се хванали на дълго хоро, за да празнуват деня, когато юнакът победил ламята, която искала да изяде всичките роми.

<i>Sa e amala oro khelena,</i>	<i>Всичките приятели на хоро се хващат,</i>
<i>oro khelena – dive kerena.</i>	<i>На хоро се хващат – празникът почитат.</i>
<i>Sa o roma, daje,</i>	<i>Всичките роми, майко,</i>
<i>sa o roma, babo, babo...</i>	<i>всичките роми, татко, татко...</i>

Това хоро, ромското хоро в прослава на Свети Георги, е символичната ромска покана към другите балкански народи – без разлика по етнос и религия, да се хванат на тяхното хоро и заедно да направят живота си по-добър.

<i>Sa o Roma, babo, babo,</i>	<i>Всичките роми, татко, татко,</i>
<i>sa o Roma, daje...</i>	<i>всичките роми, майко...</i>
<i>sa o Roma, babo, babo...</i>	<i>всичките роми, татко, татко...</i>
<i>Eeee... Erdelezi, Erdelezi...</i>	<i>Eeee... Ерделези, Ерделези...</i>

3. Сценарий за съвместно честване на празника Гергьовден/Хъдърлез

Драматизация на приказката „Градината на народите“ [6]

Участници: *разказвач, цар, царица*

Разказвач: Някога, преди много години, един владетел решил да затрие всички роми в царството си. Като чула за това, царицата отишла при него и го помолила да се поразходят из царската градина. Посочила му цветята и го запитала:

Царицата: Царю, защо си наредил в тази градина да посадят толкова различни цветя, а не си пожелал цялата да бъде с любимите ти рози?

Царя: Така е по-красива и повече радва очите, царице!

Царицата: Щом е така, защо тогава си решил да изтребии ромите в царството ни? Та нали и народът е като цветята в градината – в пъстротата е неговата хубост.

Разказвач: Сепнал се царят и се отказал да изтребва ромите, а царицата те нарекли своя закрилница.

Водещ: Добър ден мили гости! Както различните цветя от тази приказка цъфтят в една градина, така и хора с различен етнически произход живеят в нашата родина България. Те се различават по своя майчин език, по обичаите си и по религията, която изповядват, но си приличат по това, че са хора, които обичат своята родина и ценят човешките добродетели – трудолюбие, справедливост, любов към семейството. Българи, роми, турци, арменци, евреи и представители на други етноси от векове са заедно в границите на българската държава. Общият език, на който те разговарят помежду си, е българският, но всяка етническа група има и свой собствен език, свои приказки и песни,

свои обичаи и празници. Но един празник, Гергьовден/Хъдърлез, се празнува както от българи, така и от турци и от роми. Този празник се свързва със събуждането на природата, с времето, когато горите, ливадите и нивите се раззеленяват. Днес всички вие ще имате удоволствието да се потопите в атмосферата на празника Гергьовден – при българи и при роми-християни, Хъдърлез – при турци и при роми-мюсюлмани – един традиционен празник при три етноса. Пожелаваме ви приятни минути с фолклорната програма, подготвена от нашите ученици.

Участници: дядо, три баби, две внучета, водещ, жена, мъж и дете.

Обстановка: селски дом – на единият край на сцената има черга, възглавници, софра, трикраки столчета, битови чинии и покривка. По възглавниците са насядали дядо и три баби – българка, туркиня и ромкиня. Бърборят. На централно място на сцената е поставена нарисувана къща, а отдясно розов храст. След това на фона на подходяща музика („Ерделези” – авторизирана ромска песен от Горан Брегович) на сцената излизат участниците, облечени в типичната носия на съответния етнос – народни носии, характерни турски шалвари с кърпи на главите, с характерни за ромите пъстри, с ярки цветове дрехи и характерната българска роба с типичните за географския регион шевица.

Водещ: Днес в дома на баба Рама и дядо Салико цари оживление – очакват скъпи гости – внучетата си от града.

(Чуват се детски гласове. Баба Рама става и поглежда през прозореца).

Баба Рама: Идат, идат! Стани дядо, да отвориш вратата.

(Старците с радост ги посрещат, децата им целуват ръка).

Баба Рама: Ха сега, целунете ръка и на баба Сафие и баба Яна!

(Настаняват децата).

Дядо Салико: Добре сте ми дошли скъпи гости! Живи-здрави ли сте?

Момиче: Ние сме добре, дядо и бабо, ами вие как сте?

Баба Рама: Поминуваме, деца, добре поминуваме. Здравие сме. Най-много се радваме на вас.

Дядо Салико: Тежко ни е само това, че рядко ни спохождате. Ха сега, кажете как мина пътуването?

Момче: Добре дядо, добре!

Момиче: Дядо, какво празнуват в центъра на селото? Видяхме дълго хоро.

Дядо Салико: Днес е голям празник, деца. Празнуваме Гергьовден – Хъдърлез. Посрещаме събуждането на природата.

Баба Яна: Комшийке, помниш ли, как преди години празнувахме Гергьовден? То хора, то люлки, еех, еех!

Баба Рама: Помня, помня!

Баба Сафие: А какви маанита пеехме само!

Момче: Бабо Яне, ще ни разкажеш ли, как празнувахте Гергьовден?

Баба Яна: Разбира се, че ще ви разкажа. На 6 май празнуваме деня на Свети Георги – Ден на храбростта и празник на Българската армия. Свети Георги е покровител на войската. Според народните поверия и легенди е славен юнак, драконоборец и змеборец, който спасява девойка от ламята от долната земя. Друго народно поверие гласи, че Свети Георги и Свети Димитър са двама братя близнаци, между които е поделена годината. От Гергьовден до Димитровден е нейната лятна половина, а времето от Димитровден до Гергьовден бележи зимната ѝ половина. Така Гергьовден предвещава настъпващото лято и поставя началото на новата стопанска година, поради което на празника се спазват много традиции и обичаи, свързани със земеделието, скотовъдството и здравето. На Гергьовден стопанката на къщата става рано сутрин още преди изгрев слънце, премиа двора и пътя и закичва вратите със здравец, цъфнала клонка от плодно

дръвче и люляк за здраве. Зеленината остава по вратите, докато изсъхне. Това се прави за здраве, щастие и берекет през годината. На този ден в земята се заравя първото червено яйце от предходния Великден, за да е плодородна нивата. Най-ранобудният от къщата притичва до поляната, за да набере коприва, с която след това шибва по ходилата всички у дома, за да не ги застига злото през цялата година. След това идва ред на вече закланото агне, което трябва да се приготви. То се задробва с ориз, зелен лук, джоджен. Това е работа за мъжете. Около празничната трапеза се събира цялото семейство. Задължително е на софрата да присъства и обредният хляб, но е хубаво да има още млечни продукти, зелен лук, пресен чесън, варено жито, баница и вино.

(В това време на централно място на сцената пред нарисувана къща се пресъздават моментите, които баба Яна разказва – премитането на двора, закичването на вратата, заравянето на яйцето, подготвя се празничната трапеза около която се събира цялото семейство).

Момиче: Ах, колко интересно! Бабо Сафие, а сега ти ни разкажи вие как празнувахте Хъдърлез?

Баба Рама: Разбира се, чедо. На 6 май турското и ромското население в нашето село празнува Хъдърлез, който отговаря на Гергьовден и се приема за начало на лятото. Празникът е посветен на двама мюсюлмански светци – Хъдър и Илияз, покровители на хората, животните и плодородието. Двата винаги се движат в противоположна посока – ако единият върви към изток, то другият върви на запад, ако единият е на север, то другият държи юга. Това правят, за да помагат на хората от различните пространства. Според народната вяра те са невидими, но понякога се явяват в човешки образи и искат помощ; ако не я получат, тези, към които са се обърнали, са обречени на неуспех, а понякога и на големи беди. Двата светци се срещат само веднъж в годината на 6 май, за да си разкажат къде са били, какво добро дело са извършили, с какво са помогнали на хората. Когато бяхме деца, па после и моми, с баба Сафие празнувахме Хъдърлез заедно. Рано сутрин се търкаляхме в росната трева или в житна нива, за да сме здрави през годината. После, най-добре да ви покажем.

Баба Сафие: Хайде, всички на двора! Деца, баба ви подготви изненада.

(Всички отиват пред нарисуваната къща. До розовия храст има менче. Докато баба Рама разказва, дядо Салико донася менчето с китките).

Баба Рама: Мили деца, още снощи събрах цветя и билки. От тях ви свих китки. На всяка китка вързах нишан, за да можете да ги разпознаете. На твоята китка сине – поставих синджирче, на твоята дъще – пръстенче, на твоята – герданче, а на твоята – гривничка. Накрая – на моята китка сложих обичка. Дядо и теб не забравих. Твоята китка я вързах с червен конец. Поставих китките в менчето, за да престоят цяла нощ под розовия храст. Сега дойде момента да извадим китките от менчето, за да разберем какво ни очаква през годината. Баба Сафие има чуден глас, да я помолим да ни попее, защото китките трябва да се вадят, докато се пеят маанита.

(Докато баба Сафие пее, Баба Яна вади китка от менчето и я подава на баба Рама, която пък пръска с китката лицата на участниците.)

Наричания (маани), които пее баба Сафие на турски:

Ana başta taç imiş,
bin derde ilaç imiş.
Bir oğlan pır olsa da,
anaya muhtaç imiş.
Ayna attım çaуıra,
şavkı vurdu bayıra
Bu niyet kime çıksa,
işi döne haуıra.

Майката е над всичко,
за всяка болка тя е лек.
Дори патриарх да е сина й,
винаги опира до майчина подкрепа.
Огледалото хвърлих в ливадата,
то отрази светлината си в гората.
Това пожелание на когото се падне,
ще му провърви с късмета.

Su başında su tası,
gümüştendir kurnası.
Bugün dilek tutanın,
kabul olur duası.
Bahçelerde ıspanak,
hepside yeşil yaprak.
Ne dileim ben sana,
sağlıktan başka.

До чешмата канче,
сребърно е коритото й.
Който днес нещо си пожелае,
ще се приеме молитвата му.
Градини пълни със спанак,
навсякъде зелени листа.
Какво ли да ти пожелаая аз,
освен здраве и късмет.

Ağaçta kestane,
dökülür tane tane.
Öyle bir yar sevmişim,
miglendedir bir tane.

Кестените от дървото,
падат едно по едно.
Залюбил съм такова момиче,
в наше село друга няма като нея.

Bizim evin önünde,
ayvalar şişman olur.
İlk yârini almayan,
sonunda pişman olur.

Пред нашата къща,
дюлите стават едри.
Който не вземе първата си любов,
после много съжالياва.

Баба Рама: Ха сега деца, елате! Време е да прескочим огъня, за да сме здрави през цялата година.

(Декор на обреден огън и няколко пъти децата радостно го прескачат).

Баба Яна: Я познайте сега какво ще правим? *(рецитира)*

На Гергьовден [8]

Ран Босилек

Батко люлчица направи
да се люшкаме за здраве.
Люшкай, люшкай! Аз летя
ту надолу, ту нагоре.
Дървесата се въртят,
нещо вятърко говори.
Люшкай, люшкай! По-нагоре,
чак до слънчовите двори!
Че там златни слънчица
срещат палави деца,
златни ябълки им дават,
с мед и масло ги гощават.
Люшкай, люшкай! Аз летя
чак до ведри небеса.
Мед и масло, и цветя
и на теб ще донеса! Батко люлчица направи
да се люшкаме за здраве.

Децата: Ще се люлеем, ще се люлеем!

Дядо Салико: Хайде, всички на селския мегдан!

Вместо заключение

Така Гергьовден е събирал различните хора през вековете, така продължават да правят и днес техните наследници. Традицията се предава на младите и на децата, за да знаят и да помнят, че Гергьовден ги събира, а не разделя. Гергьовден е, Едерлез, Хъдърлез – празникът, който събира българи, роми и турци.

Цитати и бележки:

- [1] Йорданова, Л. (1998). *Слънчови повратки*. София: Изд. „Емас” и „Глобус”.
- [2] Огнянова, Е. (2002). *Традиции и празници в България*. София: Изд. „Архимед” и „Коралов и сие”.
- [3] Нунев, Й. (2003). *Ромски приказки II*. София: „Стигмати”.
- [4] Горчева, Д. (2009). Гергьовден/Едерлез, *Диалог*, май 2009,
<http://www.mediapool.bg/gergyovdenederlezi-news151833.html>, последно посещение на 10.01.2018.
- [5] Нунев, Й. (2003). *Ромски приказки II*. София: „Стигмати”.
- [6] Горчева, Д. (2009). Гергьовден/Едерлез, *Диалог*, май 2009,
<http://www.mediapool.bg/gergyovdenederlezi-news151833.html>, последно посещение на 10.01.2018.
- [7] Горчева, Д. (2009). Гергьовден/Едерлез, *Диалог*, май 2009,
<http://www.mediapool.bg/gergyovdenederlezi-news151833.html>, последно посещение на 10.01.2018.
- [8] Читанка. <https://chitanka.info/text/12368-na-gergxoventen>, последно посещение на 10.01.2018.

Ползвана литература:

- Горчева, Д. (2009). Гергьовден/Едерлез, *Диалог*, май 2009,
<http://www.mediapool.bg/gergyovdenederlezi-news151833.html>, последно посещение на 10.01.2018.
- Йорданова, Л. (1998). *Слънчови повратки*. София: Изд. „Емас” и „Глобус”.
- Крумова, Т., Нунев, Й. и Колев, Д. (2012). *Истории край огнището* (Учебно помагало за ученици от 2 до 4 клас). Пловдив: „Астарта”.
- Нунев, Й. (2003). *Ромски приказки II*. София: „Стигмати”.
- Огнянова, Е. (2002). *Традиции и празници в България*. София: Изд. „Архимед” и „Коралов и сие”.
- Читанка. <https://chitanka.info/text/12368-na-gergxoventen>, последно посещение на 10.01.2018.